

Deportācijas vagoni 1949. gada 25. martā Stendes dzelzceļa stacijā. Fotogrāfs Jānis Indriks. (Latvijas Okupācijas muzejs)

1949. gada marta deportācijas

“Neaizmirstama diena” – tā savā piezīmju grāmatiņā pie 1949. gada 25. marta pierakstījusi izsūtītā Velta Vilcāne. Šis datums izmainīja dzīvi kopumā 42 125 no Latvijas izsūtītajiem iedzīvotājiem, tostarp 1968 cilvēkiem no toreizējā Valmieras apriņķa. Lielākoties izsūtīja ģimenes, turklāt bērnus un sirmgalvjus. Vairumu no cilvēkiem aizturēja 25. martā, bruņotām operatīvajām grupām ierodoties viņu mājās. Laiks, lai ģimene varētu paņemt personīgās mantas līdzņemšanai, bieži izrādījās īsāks par oficiāli atvēlēto stundu. Apjukumā bija grūti pieņemt lēmumu, ko ņemt līdzī. Bija cilvēki, kurus izsūtīja bez personīgām mantām un pārtikas. Līdz pat 30. martam turpināja meklēt un dzelzceļa stacijā nogādāt cilvēkus, kurus bija paredzēts deportēt, bet kuri liktenīgajā dienā nebija

mājās vai bija izvairījušies no izsūtīšanas. Šaurībā un nehigiēniskos apstākļos – lopu vagonos – izsūtītie mēroja tūkstošiem kilometru, galvenokārt uz Omskas, Tomskas un Amūras apgabalu Padomju Savienībā. Deportācijas vienlaikus norisinājās Latvijā, Igaunijā un Lietuvā. Pēckara gados padomju okupācijas režīms Baltijā saskārās ar bruņotu pretestību – mežabrāļiem, kurus atbalstīja vietējie zemnieki. Tieši zemnieki, līdz ar nacionālo partizānu ģimenes locekļiem, bija galvenie deportāciju upuri. Savukārt cilvēkus, kurus deportācijas neskāra tiešā veidā, šīs represijas iebiedēja. Tā rezultātā zemnieki, kuri bija centušies saglabāt savas privātās saimniecības, pēc deportācijām lielā skaitā iestājās kolektīvajās saimniecībās.

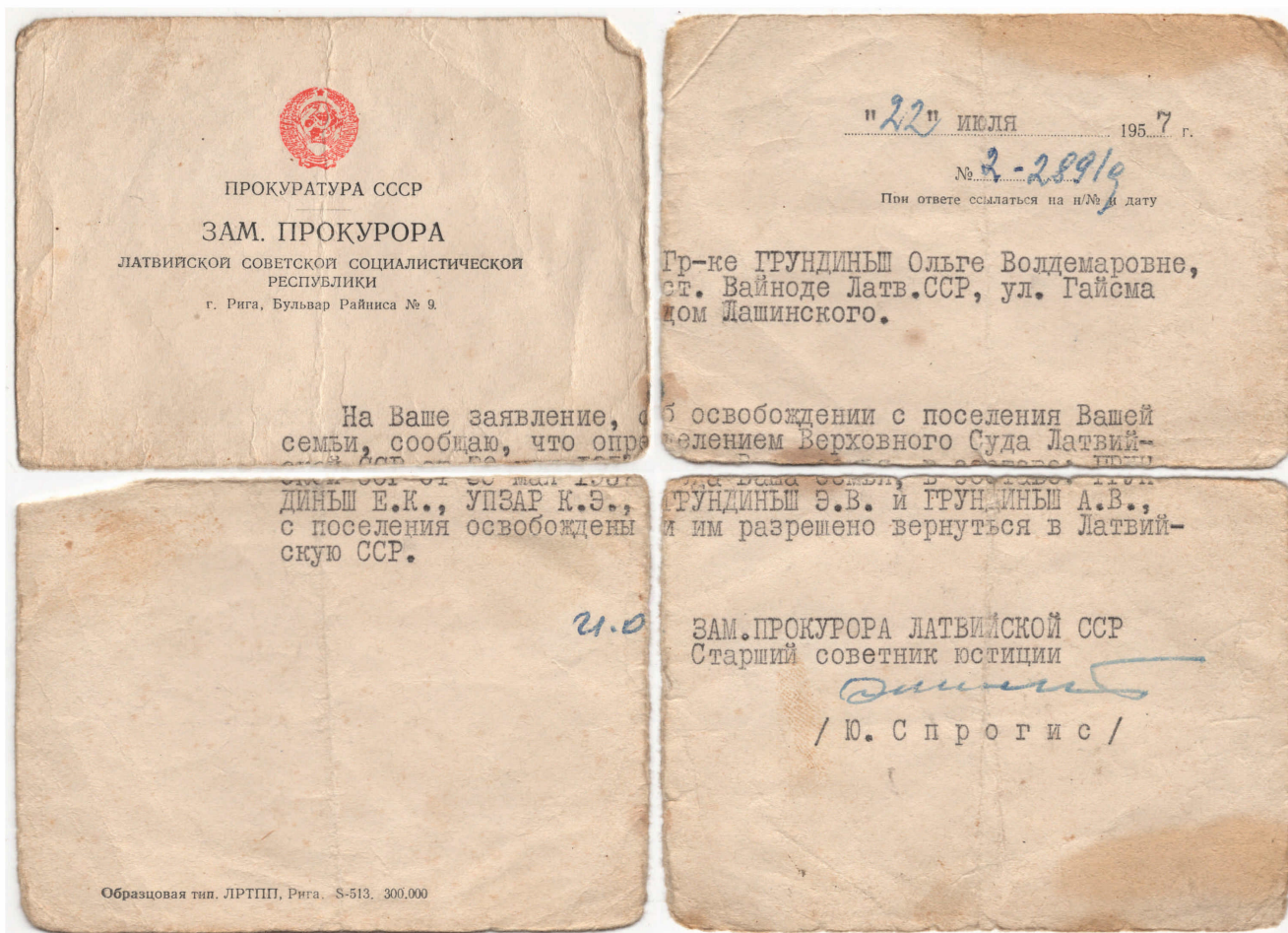
Nometinājuma vieta - Nazarovkas sādža, Belogorskas rajonā, Amūras apgabalā. 1956. gads.

Dzīve izsūtījumā

Tikai nonākot galā, cilvēki uzzināja, ka ir izsūtīti uz “mūžīgiem laikiem.” Izsūtītajiem atņēma pasas, un bez atļaujas viņi nevarēja atstāt savu dzīvesvietu vai mainīt darbu. Sevišķi grūti bija pirmie gadi – nācās pierast pie bargā un neierastā klimata, sliktajiem dzīves apstākļiem. Nometinājumā trūka dzīvojamo telpu, tāpēc atbraucējus izmitināja pie vietējiem zemniekiem, barakās, zemnīcās vai pielāgotās būvēs. Cilvēkiem trūka piemērota apģērba un pārtikas, arī dārzeņu un sēklu, lai iekoptu piemājas dārziņus. Izsūtītos cilvēkus, galvenokārt, nodarbināja lauku darbos. Kolhozos atalgojums bija neliels, tādēļ bija bērni, kas neapmeklēja skolu, bet veica dažādus darbus, lai ģimenei palīdzētu sagādāt iztikas līdzekļus.

Ne vienmēr nometinājuma vietā atradās skola. Savukārt latviešu bērniem, kuri apmeklēja skolu, mācības notika krievu valodā, lai gan sākumā viņi to prata slikti vai neprata vispār.

Pamazām iedzīvojoties dzīve kļuva vieglāka, it sevišķi, ja izdevās nopirkt vai sev uzbūvēt māju, iegādāties mājlopus un iekopt sakņu dārziņu. Vieglāk bija arī tiem, kuriem varēja palīdzēt radi Latvijā, sūtot pārtiku, mantas vai naudu. Prasmīgi un cītīgi strādājot, zemniekiem izdevās iegūt gan vietējo kolhozu vadītāju atzinību, gan saņemt apbalvojumus par labu darbu. Tomēr par spīti tam, bija grūti samierināties ar domu, ka nevarēs atgriezties dzimtenē.

LPSR prokurora vietnieka J. Sproģa izziņa Olgai Grundīnai, apliecinot, ka viņas ģimenes locekļi ir atbrīvoti no nozīmētājuma, ar tiesībām atgriezties Latvijas PSR. 1957. gada 22. jūlijs.

Mājupceļš

Pārmaiņas, ko Padomju Savienība piedzīvoja pēc Staļina nāves 1953. gada martā, pamazām atviegloja arī izsūtīto cilvēku stāvokli. Vispirms mājās atļāva atgriezties bērniem, arī invalīdiem un nedziedināmi slimiem cilvēkiem. Daudzi bērni izsūtījumā palika vēl vairākus gadus, lai Latvijā atgrieztos kopā ar ģimeni. 1956. un 1957. gadā no specnozīmētājuma atbrīvoja lielāko daļu no cilvēkiem, kurus deportēja 1949. gada martā. Atbrīvošana gan vēl nenozīmēja atgriešanos Latvijā – tā cilvēkiem atdeva PSRS pilsoņa tiesības, deva iespēju saņemt pasi un izlemt, ko darīt tālāk.

Izsūtīto cilvēku īpašums Latvijā bija konfiscēts, un savā iepriekšējā dzīvesvietā viņi atgriezties nevarēja. Atgriežoties dzimtenē, dzīve bija jāsāk no jauna – jāmeklē dzīvesvieta un jāatrod darbs. Bieži izsūtītajiem cilvēkiem un viņu bērniem bija ierobežota studiju un darba izvēle, arī jāsaskaras ar nicīgu attieksmi no līdzciltveku puses.

Stalinisma represiju upuru piemiņas gājiens uz Valmieras dzelzceļa staciju. 1989. gada 25. marts.

Deportāciju pieminēšana

Līdz ar politiskajām pārmaiņām astoņdesmito gadu otrajā pusē tika pārvērtēta arī vēsture. Beidzot varēja publiski runāt par tēmām, par kurām līdz tam padomju vara klusēja. Sabiedrības uzmanības centrā nonāca jautājumi par okupāciju, padomju režīmu un tā veiktajām represijām. Cilvēki sāka runāt par izsūtījumā pārdzīvoto. Tika pieņemti vairāki lēmumi izsūtīto cilvēku rehabilitācijai un vismaz daļējai viņu īpašumu atgūšanai.

Kopš neatkarības atgūšanas ir apkopotas un publicētas daudzu izsūtīto cilvēku atmiņas un dzīvesstāsti. Tie atklāj aspektus, kuri nav atrodami citos vēstures avotos un emocionāli ataino cilvēku piedzīvoto un pārdzīvoto. Katra izsūtītā atmiņas nav tikai viņa paša dzīvesstāsts, bet arī stāsts par cilvēkiem, ar kuriem krustojās viņa dzīves ceļi. Savukārt, vēsturnieku veiktie pētījumi par padomju varas īstenotajām deportācijām ne tikai palīdz labāk saprast totalitārā režīma būtību, bet tā ir arī piemiņas saglabāšana represijās cietušajiem.